

переступити поріг нового століття” [4, 200]. “Особливо тепер ритм і сила розвою української духової раси формують його” [4, 205].

В есеї “**Сіра, жовта і червона**”, де Ю. Липа схаарактеризував книжки відповідних кольорів, про червоні книжки зазначив: “У червоних книжках є щось, що притягає. Це пульсування крові, пульсування живе, нерівне, але щире. В тому пульсуванню – жива людина, що пише до живих людей... Вартість цих книжок для літератури в тому, що вони вирости з ритму життя серця сучасників. Червоні книжки – це найбезпосередніший вияв духової землі, духових теренів самої раси... Завдяки червоним книжкам меншою стає небезпека для літератури від надмірної інтелектуалізації і спекулятивності. Вони є джерелами віри не раз дуже великої, а тим самим і великим джерелом духової сили... Не може бути зірваний контакт з ритмом сучасності без великої шкоди для літератури. Більшою для неї небезпекою є відірвання від духової раси, ніж яке-небудь порушення канонів естетизму хвилями почувань” [5, 217].

Про ритм йдеться ще й у інших есеях збірки “Бій за українську літературу” (1934-1935) – “Campus martius”, “Рідна мова і рідна немова”, “Поріг століття”, а також у головній праці Ю. Липи “Призначення України” (1938) та опублікованій після його смерті статті “Похвала математиці” (1947). Останні не були розглянуті через обмежений обсяг тез та спонукають до продовження дослідження, а міркування сучасної дослідниці ритму Н.А. Лоліної у праці «Ритм часу та його роль в художній творчості людини» – до поглибленого його вивчення: «Митець несе в собі знання та паростки власних світів, океан особистого тлумачення оточення та власний, безпосередньо невід’ємний та самостійний ритмічний лад своєї парадигмальної особистості. Окрім цього, він є також і джерелом всезагальної експансії історичного ритму власної конкретної епохи. Тому процес творчості – це прояв та результат існування діалогу, вічного діалогу двох ритмів, двох мелодій, двох світів – власного світу митця та світу, в якому він творить та існує, що дарує іншим людям появу завжди нових, і в той же час “старих, як світ” мелодій, поем, скульптур та картин».

Література

1. Липа Ю. Організація почуття: есей. Твори в 10 т. / ред. Д. Сапіга. Львів: Каменяр, 2012. Т. 4. Бій за українську літературу. С. 40–52.
2. Липа Ю. Боротьба з янголом: есей. Бій за українську літературу... С. 52–66.
3. Липа Ю. Новий ритм: есей. Бій за українську літературу... С. 153–157.
4. Липа Ю. Розмова з молодого людиною: есей. Бій за українську літературу... С. 199–209.
5. Липа Ю. Сіра, жовта і червона: есей. Бій за українську літературу... С. 209–217.

Левчук Т. П.,

кандидат філологічних наук,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки (м. Луцьк)

МИСТЕЦЬКІ ПОШУКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЕСТЕТИЧНИХ РУХІВ

Естетизм Лесі Українки засвідчує високий художній рівень її оригінальних текстів, критичні статті та епістолярій. Справа не стільки в хронологічному контексті діяльності письменниці – естетизм оформився в цілісну систему на порубіжжі XIX й XX століть, скільки в переконанні самої авторки, що “ніяка туга / краси перемагати не

повинна” [1, IV, с. 265]. Окрім того, Леся Українка швидше схилилася до естетизму в широкому розумінні, що визначає якість довершеного художнього тексту.

Елітарна тенденція високого артистизму в європейському мистецтві одночасно стверджувала іманентність творчості й віртуозність виконання. Естетика Лесі Українки насамперед базувалася на відкриттях романтиків, але письменниця активно використовує антично-класицистські засоби. Творчість Лесі Українки демонструє естетичний формалізм, який відрізняється від функційного тим, що вміння віртуозно володіти формальними засобами доповнюється необхідністю авторського новаторства. Естетичний формалізм цінує не так загальну відповідність форми і змісту (функції), як тонкі, вишукані новації, що відбивають особливий погляд на світ.

На вітчизняному тлі античних літературних зацікавлень кінця XIX століття чіткі еллінські й латинські ремінісценції у творчості Лесі Українки поєднувалися із зацікавленням німецькою класичною літературою переломної класично-романтичної доби. Те, що саме в царині поезії Леся Українка була шанобливою і вправною ученицею європейської традиції (найперше романтиків), не викликає сумніву. Традиція потрібна Лесі Українці для введення авторського й національного компонента у світовий контекст, але водночас письменниця зосереджена на подоланні засвоєної форми. Така тенденція простежується навіть на найформальнішому – версифікаційному – рівні. Технічна досконалість її віршованих форм – результат свідомої настанови на формалізм класичного вірша, покладений в основу творчості улюблених європейських класиків. Наслідуючи їх, Леся Українка виробляє стиль, досягає віртуозності в оволодінні віршувальною технікою. На відміну від багатьох орієнтованих на класику і вироблення форми митців, Леся Українка має очевидний естетичний ухил цих зусиль: досконала віршова форма асоціюється у неї зі справжністю мистецтва. Функційність у Лесі Українки навіть у поезії не є ні прикладною, ні суспільно орієнтованою. Під впливом романтизму вона скеровує функцію мистецтва у сфери духовні, вбачає у мистецтві ланку, яка пов’язує людину з позалюдським, божественним. Але наслідувальний формалізм, який яскраво дає про себе знати в часи опанування техніки, зокрема віршувальної, ускладнюється і поглиблюється її власними пошуками різноманітних риторичних засобів.

Формалізм Лесі Українки як свідомо настанова на шліфування форми починається з поезії і продовжується в усіх жанрах драматургії (про прозу треба вести мову окремо, хоча загалом варто зауважити так само її очевидну “технічність”, виробленість). Вона наслідує численні форми й поетикальні засоби, удосконалює їх і зрештою намагається видозмінити, підпорядкувати власній меті. До художнього новаторства Леся Українка йде обережно, але цілеспрямовано. Особливо це помітно в царині пошуку потрібної жанрової форми.

Інтуїтивно-раціональний пошук найбільш відповідної форми завершився підкоренням антично-класицистської традиції. Не оминаючи жодного формального елемента класичної драми, надаючи кожному прийому нового наповнення й технічного блиску, Леся Українка рухається до модерної драматургії, покликаної виразити суб’єктивний світ автора об’єктивованими сценічними засобами. Формалістична вправність, вироблена внаслідок сумлінного засвоєння традиції, зрештою посприяла авторці у творенні того арсеналу засобів, який стає ефективним у втіленні художнього наміру. Але очевидно, що кожен технічний прийом Леся Українка акцентує на свій лад. Жанрова форма стала не просто об’єктом для учнівського засвоєння й удосконалення, як розуміють зазвичай, а справжнім полем битви, тим великим змаганням із Культурним Каноном (К. Г. Юнг), неминучим для творчого становлення видатного митця, яке визначає статус автора в культурі.

Естетичні погляди Лесі Українки послідовно викладені в критичних працях і листах. Стаття “Утопія в белетристиці” проливає світло на розуміння важливих складових світогляду письменниці, зокрема досягнення її естетизму. На час написання статті 1906 р. поняття *утопія* вже утвердилося і як категорія жанру, і як форма мислення. Леся Українка, як одна з найосвіченіших представниць свого часу, безсумнівно, була знайома як з одним, так і з іншим трактуванням поняття утопії.

Становлення й розвиток жанрів є цікавим і суперечливим процесом, часто з несподіваним результатом. Саме це й приваблювало Лесю Українку в піднесенні утопії. Зробивши значний вступ, авторка в основній частині статті робить критичний аналіз творів утопічного звучання з урахуванням ідейних і художніх особливостей, хоча в перелік потрапили твори, які виходять за межі жанру. Нерозробленість тогочасної термінологічної системи звужувало дефініції дослідника, однак Леся Українка внаслідок вдумливого аналізу майже точно окреслювала жанр із проекцією на майбутнє. Одним із таких жанрово “проблемних” текстів є твір французького письменника та драматурга Е. Сувестра “Світ такий, яким він буде”. Леся Українка вживає щодо нього визначення “утопічний роман”, виводячи тим самим його з рамок власне утопії, а зважаючи на зображені жахливі картини цивілізованого майбутнього, визначає як “песимістичну” утопію, за сучасною термінологією – антиутопію. Ще одним “проблемним” у жанровому визначенні є твір А. Франса “На білому камені”, який містить вставну утопію. Розкутість думки в поєднанні з бурхливою фантазією спонукали Лесю Українку й до аналізу есе М. Метерлінка “Оливне гілля”, яке теж “виходить поза стислі межі” утопічної теми. Вона не може знайти високохудожніх зразків утопії, але й припинити міркування про жанр теж не може.

Леся Українка нарікає на брак майстерності утопістів: “Якби Сувестр (тут можна поставити будь-яке інше прізвище – *Т. Л.*) мали Свіфтів талант, він міг би створити з цього всього справді повну жаху картину – матеріал у нього на це був” [1, VIII, с. 174]. “Зневага художньої правди” – основна вада невдалих белетристичних утопій. Художня правда, за Лесею Українкою, криється “не в реальності образів, а в вірному відношенні межі символізованими елементами дійсності” [1, VIII, с. 171].

Леся Українка з притаманним їй аналітизмом робить висновки про відмінності наукової та белетристичної утопії. Літературна утопія позначена психологізмом, образністю та емоційністю. І нехай в “Утопії” Мора не досягнуто художнього ідеалу, однак його твір викликав тривале наслідування, що в кінцевому результаті вилилося у формування нового, справді літературного жанру – антиутопії. Письменниця не дочекалася зразків антиутопій, однак вона точно визначила мистецький механізм такого перетворення. Коли у творі стоятиме на першому місці не “модель громадського механізму”, а людина, яка буде емоційно переживати всі позитивні й негативні дії цього механізму, тоді твір справді буде художнім. Саме це й відбувається в антиутопії. Протагоністом антиутопій завжди є психологічно складна людина (або просто людина, яка ще має почуття, на відміну від інших емоційно вихолощених “гвинтиків”), яка **переживає** власне життя, а не просто існує й виконує покладені суспільством функції. Утопія була позбавлена того психологізму, який гіперболізується в антиутопії.

З притаманною їй прозорливістю Леся Українка окреслила обриси жанрів, які не мали ще на той час стійкого термінологічного означення. В аналізі утопій авторка керується естетичним критерієм. Вірність художній правді та поєднання етичного та естетичного ідеалів вирізняють справді художні твори.

Література

1. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. Київ: Наукова думка, 1975–1979.